

*Прокоп Н. М.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ І ВИБОРЧЕ ПРАВО В ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ МИТРОПОЛИТА А. ШЕПТИЦЬКОГО

Анотація. У статті проаналізовано громадську, політичну й державницьку діяльність митрополита А. Шептицького та його погляди на основні конституційно закріплені демократичні інституції – парламент і виборче право.

Ключові слова: діяльність митрополита А. Шептицького, парламентаризм, виборче право, політичні партії, національно-державницька суб'єктність.

Постановка проблеми. До цього часу політичні сили, які змогли провести до Верховної Ради України більше своїх представників, виявляли й виявляють невдоволення чинним виборчим законодавством і прагнуть його змінити на свою користь. У більшості українського суспільства сформувалася думка, що наявні партії, які сформували парламентську більшість, дотримуються у своїй тактиці успадкованої від КПРС більшовицької традиції – не враховувати інтереси фракцій, які знаходяться в меншості, крім того, у процесі виборів застосовують методи, які митрополит А. Шептицький засудив з огляду на результати їх застосування в Галичині.

Діяльність митрополита А. Шептицького була в полі зору таких дослідників, як Я. Білас, С. Дерев'яно, В. Дутчак, Я. Заборовський, Б. Казимира, О. Красівський, О. Лисенко, М. Марунчак, В. Марчук, П. Понятишин, В. Скрипничук, П. Хомин, Л. Цегельський. Незважаючи на велику кількість опублікованих джерел і літератури, присвячених діяльності Греко-католицької церкви, її священників і вірних, залишається недостатньо дослідженою державницька діяльність А. Шептицького.

Метою статті є з'ясувати погляди А. Шептицького на парламентаризм і виборче право та їх утілення в проекті майбутньої української держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок духовної, громадської, суспільно-політичної та державницької діяльності митрополита А. Шептицького збігся в часі з докорінним реформуванням державно-правової системи Австро-Угорщини й закріпленням конституційного права. Перший варіант австрійської конституції, що набрав чинності 25 квітня 1848 р., закріпив основні демократичні права і свободи громадян, які давали певні можливості для розвитку як особи, так і окремих народів і народностей Австрії. 39 послів до першого австрійського парламенту, протидіючи польським і угорським претензіям, висунули вимоги щодо відокремлення Галичини, Закарпаття й Буковини в коронний край в Австрійській федерації [1, с. 404].

04 березня 1849 р. Франц Йосиф I «дарував» імперії нову конституцію, у якій зазначалося, що всі 14 коронних країв отримують свої крайові конституції (ст. 77). Галичина в 1850 р. отримала свою конституцію, згідно з нормами якої було створено крайовий сейм. Його компетенцію й порядок роботи нормували «Крайовий статут і сеймова виборча ординація для королівства Галичини і Лодомерії з великим князівством Кра-

ківським» і «тимчасовий регламент» 1865 р., які діяли з певними змінами до 1918 р. [2, с. 9–12]. Отже, уперше в історії Австро-Угорщини та українського народу, частина якого була в її складі, утвердився інститут парламентаризму на загальнодержавному рівні – Палата Панів (Сенат), на крайовому рівні – Галицький сейм. Водночас сформувалося виборче право.

Варто визнати, що інститут парламентаризму й виборче право надавали широкі можливості для українських політичних партій домагатися в правовий спосіб розширення прав і свобод української спільноти. «Парламентарними послами з Галичини», обраними 1907 р., стали 17 націонал-демократів (зокрема С. Дністрянський, К. Левицький), 3 радикали (Л. Бачинський), 2 соціал-демократи, із них 3 – представники духовенства [3, с. 233–234].

Перші роки співпраці митрополита А. Шептицького з різними політичними силами в парламенті переконали його в тому, що міжособистісне, міжпартійне та міжнаціональне суперництво, яке нерідко переростало в конфлікти, знижувало можливості консолідації всіх політичних сил для реалізації національної ідеї, яка на той час уже була теоретично окреслена В. Подолинським як «створення власної суверенної, соборної держави». Більше того, А. Шептицький помітив, що особистісні психологічні характеристики в різних депутатів виявляються в агресії, ворожнечі, недовірі. Так, приміром, галицькі націонал-радикали досить вороже ставилися до польської делегації, а на XXIV Крайовому з'їзді публічно проголосили, що Польща є «споконвічним і найбільш ненависним ворогом Української державності» [4, с. 11]. Це заважало спільними зусиллями домогтися прийняття законів в інтересах обох народів – українського й польського.

Варто зазначити, що на той час в українському середовищі було досить багато різних громадських культурно-освітніх організацій, які були відносно самостійними у своїй діяльності, проводили незалежну від політичних партій просвітницьку роботу. Основні партії більшою мірою піклувались про своє звеличення в громадській думці, ніж про роботу в цих громадських організаціях. До того ж було досить широке розмаїття суспільно-політичних рухів і релігійних організацій, які також дезінтегрували українську спільноту. Митрополит А. Шептицький, «уболюючи за долю всієї України – Західної і Східної, мав зважені плани-рекомендації розбудови держави» [5, с. 421]. Синтезуючи свої знання з теорії держави і права, філософії, соціології, психології та рефлектуючи їх на діяльність тодішніх суспільно-політичних рухів і суперництво парламентарів, він дійшов висновку, що майбутнє української держави значною мірою залежить від взаємного примирення та порозуміння. У цьому контексті парламентаризм був на той час єдиним легітимним інститутом державної влади, у межах якого представники різних народів могли у правовий спосіб домогтися від монархії розширення прав і свобод для української спільноти. А. Шептицький не раз організував зустріч

українських послів для вироблення єдиної тактики спільної боротьби за майбутнє українського народу. Так, приміром, «під головуванням А. Шептицького 2 лютого 1910 р. у Львові відбулася спільна нарада українських послів австрійського парламенту і послів Галицького і Буковинського сейму. Митрополит закликав до об'єднання усі свідомі політичні сили австрійського українства для боротьби за цілковиту національно-територіальну автономію і створення окремої української провінції» [5, с. 421]. У своїй багатогранній діяльності на ниві духовного просвітництва, громадського й державницького життя він неухильно дотримувався сформованого в християнській релігії канону «симфонії влад»: «Найвеличніші дарунки Божі, що надані людям вищим людинолюбством, – це священство і царство. Перше служить справам Божим, друге дбає про справи людські. Обидва походять з одного джерела і прикрашають людське життя. Тому, якщо перше є воістину безпорочним і прикрашене вірністю Богу, а інше прикрашене правильним і порядним державним устроєм, між ними буде добра симфонія, з якими вона на користь людського роду пропонується» [6, с. 54]. Як згадував К. Левицький, митрополит казав, що «справу українську уважає за свою та що між нами не може бути дисгармонії» [7, с. 20].

Варто зауважити, що на той час Українська греко-католицька церква зі своїм численним активним духовенством посіла одне з провідних місць у відродженні національної свідомості українців, їхньої культури, мови, обрядів і посилено працювала над створенням індивідуальних і колективних підприємств, надаючи їм фінансову й консультативну допомогу в технології виробництва і збуту товарної продукції. У цьому контексті І. Химка зазначає, що греко-католицьке духовенство було настільки сильним, що один посольський діяч в австрійському парламенті звинувачував його в намаганні встановити теократію [8, с. 82]. Духовенство уніатської церкви, за свідченням багатьох тогочасних політичних діячів, відзначалося працьовитістю й витривалістю, через це мало великий авторитет у територіальних громадах. Окрім того, воно за ініціативи митрополита А. Шептицького студіювало в кращих європейських школах логіку, риторику, психологію, педагогіку, навіть економіку, що надало духовним провідникам, окрім іншого, знання належно оцінювати господарські й культурні справи в житті української громади. Отже, широкі та всебічні знання й надзвичайна працьовитість зробили їх ефективною й впливовою силою в національно-визвольній боротьбі українського народу. Вони організували товариства тверезості, читальні, кооперативи та інші добровільні об'єднання, брали участь у політичній діяльності як агітатори; їх обирали представниками всіх рівнів влади – від сільської управи до парламенту [5, с. 351].

На той час, коли митрополит А. Шептицький став парламентарем, українство Австро-Угорщини вже утвердило у своїй свідомості незалежницькі прагнення і стало у своїй більшості суб'єктом боротьби за незалежність. Тож перед українськими парламентарями постало завдання сформувати нове ідейно-світоглядне бачення української революції й помірковану програму подальшої роботи. У парламенті зійшлися два табори: політичний і громадський, у якому провідну роль відіграв митрополит А. Шептицький. Він постав у парламентському середовищі як репрезентативний знавець права з уродженими культурними манерами та широким розмахом світорозуміння і світобачення. Він включився в державницьку діяльність, виокремивши ділянку виборчого права й організації місцевого самоврядування національного життя українців.

Парламентська діяльність вимагала консолідації зусиль лідерів окремих політичних партій заради спільної справи. Але тогочасні реалії дали підстави митрополиту А. Шептицькому констатувати: «Різні українські політичні партії роз'єднані важкими питаннями про державний устрій, роз'єднані бажанням впливу на маси, волею переперти якісь свої, глибоко і всесторонньо обдумані політичні і суспільні переконання» [9, с. 6].

А. Шептицький усвідомлював, що парламент є єдиною легітимною інституцією в державі, яка дає українцям змогу донести свої пропозиції із реформування правових норм не лише щодо виборів депутатського корпусу, а й функціонування різних господарських, фінансових, культурних, освітніх українських організацій. Тому він, знаючи силу слова, домагався, щоб українські парламентарі використовували правничі знання, оскільки значна частина мала юридичну освіту, реалізували їх у парламентському дискурсі та схилили інших до конструктивної співпраці. Думка – явище надзвичайно сильної дії. «Кожна наша окрема думка є більш чи менш могутньою силою, дія якої знаходиться в повній залежності від причин її виникнення» [10, с. 61].

Митрополит А. Шептицький, будучи парламентарем, активно співпрацював із представниками різних політичних партій українського й польського народів та з урядовцями Австрії у виробленні виборчого законодавства, що збагатило його професійне розуміння партійного життя в багатонаціональній державі. Він був категоричним противником будь-яких радикальних силових методів парламентської діяльності й виборчого процесу, наголошував, що без високої моральної культури депутатів і виборців не можна утвердити дійсну демократію. У цьому контексті зауважимо, що «соймові вибори» 1895 р. проходили, за свідченням І. Крип'якевича, серед таких надуживань, що більшість кандидатів «незалежного» комітету не пройшла, не пройшла також більшість проукраїнських партій, оскільки «розвинутий був терор, що в багатьох місцях дійшло до кривавих розрухів, – 8 селян убито, кількадесят поранено, а кількасот заарештовано» [11, с. 290–291]. Подібна картина спостерігається в дещо пом'якшеному вигляді й у нинішній Україні.

А. Шептицький був глибоко переконаний, що внутрішньопартійна боротьба за владу в середовищі українських партій поглиблює взаємну недовіру різних частин виборців, оскільки вони, симпатизуючи тим чи іншим партіям, частково поділяли і їхню взаємну ворожнечу. Спостерігаючи за боротьбою політичних партій у самому парламенті, він дійшов висновку, що історична доля розділила галицьких українців і поляків демаркаційною лінією, що ця лінія заважає обом сторонам знайти порозуміння для спільної боротьби за майбутні незалежні національні польську й українську держави. Упродовж всієї своєї діяльності в парламентах він спостерігав, що лише за малим винятком удавалося досягти взаєморозуміння між лідерами українських партій між собою та на рівні міжнародних зв'язків із польськими партіями. Частина парламентарів як із польської, так і з української сторони, маючи внутрішню особистісну неприязнь між собою, вишукували з минулої історії ті чи інші факти жорсткого поводження вояків тих чи інших армій для взаємного звинувачення. У парламенті А. Шептицький не був лише спостерігачем, він уболівав за український і польський народ і вважав, що вони обидва мають історичне право на формування національних держав і мусять об'єднати зусилля задля реалізації цього права. Саме тому він закликав до примирення за минулі «образи» та взаємного прощення заради майбутнього.

Тогочасні парламентарі домагалися від австрійського уряду забезпечити рівні права в господарській, фінансовій, політичній, освітній і культурній сферах українського народу. Приміром, австрійський уряд уклав угоду з французьким на постачання м'ясопродуктів, що зумовило різке пониження цін на ринку збуту вітчизняного товаровиробника – галицьких селян. Парламент ухвалив рішення про компенсацію з державного бюджету виробникам м'ясної продукції суми збитків. Польська ж група парламентарів вимагала, щоб кошти пройшли через державні інститути, у структурі яких була більшість етнічних поляків, що могло б призвести до бюрократизації та хабарництва в цій справі. У кінцевому наслідку українським парламентарям удалося переконати уряд, щоб виплати були безпосередньо виробникам. За ініціативи митрополита А. Шептицького товариства «Сільський господар», «Збут худоби» отримували від спільного з французькою стороною банку дешеві кредити на розвиток своєї господарської діяльності. Земельні кредитові товариства отримали 328 тисяч корон [3, с. 63].

Згідно з висновками Софрона Мудрого, владики ЧСВВ, «діяльність митрополита всеосяжна. 1906 р. він очолює делегацію до царя Франца Йосифа з вимогою рівних виборних прав для українців, а 1910 р. має промову на сесії Віденського парламенту у справі культурно-освітніх потреб українства та відкриття українського університету» [1, с. 447]. Це був час найбільш плідної державотворчої праці в інтересах українського народу. Фактично зусиллями митрополита А. Шептицького лідери українських політичних партій досягли порозуміння. У своєму посланні Митрополит звертається до української інтелігенції такими словами: «В кожній праці і в кожнім слові ... я шукаю лише добра народу, зглядом котрого почувуюся до важних і святих для мене обов'язків. Ті обов'язки накладає на мене не лиш моє становище митрополита, але й торжественна присяга, зложена в день вступлення в монастир, що буду для добра руської суспільности по силам працювати, а найбільше власне пересвідчення, котре мене ставить в ряді горожан патріотів, з котрих хотів би я бути найкращим» [12].

Найбільш сприятливі умови для українських парламентарів склалися в період загострення відносин між Австрією й Росією, коли промосковські та інші антиукраїнські й антиавстрійські сили втратили підтримку в суспільстві. У той час польські парламентарі посіли вітчизняну позицію, боячись звинувачень з боку українських послів у пасивній підтримці російської міжнародної політики. У періодичній пресі журналісти з проукраїнською позицією агітували українців і поляків за консолідацію всіх сил проти агресивної політики Росії. Із тактичних причин навіть і частина польських парламентарів, яка дотримувалась ідеології польського месіанізму стосовно Галичини, почала підтримувати українську позицію на єднання всіх сил усіх народів Австрії для спільної боротьби з Росією. Усе це піднесло громадську свідомість, у якій сформувалась світоглядна установка за всяку ціну не допустити перемоги Росії в майбутній війні. «Світова війна могла початись у 1906–1909, 1911 рр. Вона почалася в 1914 році через вистріл Гаврила Принципа. Але якщо б осічка? Тоді війна почалася б кількома роками пізніше. Але вона почалася б. О. Герцен передбачав світову війну за кілька десятків років. Він говорив захисникам «порядку», які роздували шовіністичне безумство, щоб затримати розвиток соціалістичних утопій: «Буде вам війна Семилітня, Тридцятилітня...»

[13, с. 198]. Війна зруйнувала плани багатьом національно-визвольним рухам.

Обидві держави – Австрія й Росія – суперничали між собою та прагнули заручитися підтримкою українського й польського народів, частини яких були в цих державах. Оскільки український національно-визвольний рух мав досить сильний вплив на Наддніпрянщину та навпаки, то головним завданням було об'єднатися й визначити, яка з держав забезпечить українському народові майбутнє. Галицькі українці були переконані, як і більшість лідерів партій та духовенства під проводом митрополита А. Шептицького, у тому, що українці мають бути на боці Австрії й допомогти зруйнувати Російську імперію. На початку серпня 1914 р. політичні партії, парламентарі та вище духовенство утворили «Головну українську раду», яка ухвалила маніфест: «Побіда Австро-Угорської монархії буде нашою перемогою. І чим більше буде поразення Росії, тим швидше виб'є година визволення України... До бою за здійснення ідеалу, який в теперішню хвилину з'єднує українське громадянство! Нехай на руїнах царської імперії зійде вільна Україна!» [14, с. 721].

Як відзначають дослідники, швидкий наступ російських військ поставив галичан віч-на-віч із дійсністю й політикою Росії, що йшла «визволяти однокровних братів», а передусім від їхнього українства та католицизму й усякого самостійництва. З іншого боку, Австрія почала звинувачувати українське населення в москвофільстві, тавроване вже довгий час польськими та мадярськими колами як державна зрада. Уже 03 вересня 1914 р. російські війська зайняли Львів і просунулись далі на захід. 19 вересня 1914 р. заарештовано митрополита А. Шептицького й вивезено до російського головного штабу, згодом до Києва, а звідти в глибину Росії. Митрополит став символом українського сепаратизму і католицизму української церкви в Галичині [1, с. 457].

А. Шептицький брав активну участь у підготовці та утвердженні рішень українських парламентарів Австрії про державну незалежність Західної України. Цісар Австро-Угорщини 16 жовтня 1918 р. видав маніфест, у якому надавалось юридичне право всім народам імперії «творити свій власний державний організм». Через два дні у Львові зібралися всі парламентарі-українці, щоб «підготувати вирішення для всенародного збору українських нотаблів (представників. – авт.), який мав відбутися 19 жовтня». У велику залу народного дому прибули «депутати-українці від Галичини і Буковини до парламенту і Галицького сейму, уповноважені представники від українських політичних партій, а також ієрархи УГКЦ – митрополит Андрей Шептицький та Станіславський єпископ Григорій Хомишин». Вони ухвалили важливий для українського державотворення правовий документ – Статут Української народної ради [15, с. 112].

У критичні часи, коли вирішувалася доля українського народу, митрополит намагався допомогти українській дипломатії своїми зв'язками. Зусиллями митрополита Ватикан «де-факто» визнав Українську Народну Республіку [16, с. 18].

Висновки. Підсумовуючи, можна констатувати, що саме в конституційно-правовому полі Австро-Угорщини українство почало розглядати і практично втілювати моделі демократії й виборчого права європейського взірця. На думку митрополита А. Шептицького, українство в складі Австрії перебувало у відносно привілейованому стані й, окрім проголошення рівності прав і свобод національних меншин, людини та громадянина, засвоїло національну ідею і стало суб'єктом її реалізації.

Література:

- Софрон Мудрий, владика, ЧСВВ. Нарис історії Церкви в Україні. – 4-е вид. – Жовква: Місіонер, 2010. – 544 с.
- Мацькевич М.М. Становлення і розвиток ідеї українського державотворення в Галичині (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / М.М. Мацькевич. – К., 2002. – 20 с.
- Історичні постаті Галичини XIX–XX ст. / Наукове товариство ім. Шевченка. – Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1961. – 247 с.
- Матеріали про діяльність Української радикальної партії // Центральний державний історичний архів України. – Ф. 359. – Оп. 1. – Спр. 368.
- Історія релігії в Україні: у 10 т. / за ред. П. Яроцького. – К., 2001. – Т. 4: Католицизм. – 2001. – 598 с.
- Онищук С.В. Вплив церкви на процесі державотворення в Україні: історико-методологічний аналіз: [монографія] / С.В. Онищук. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 408 с.
- Левицький К. Українські політики / К. Левицький. – Львів, 1926. – Ч. 2. – 1926. – С. 20.
- Химка І.-П. Греко-католицька церква і національне відродження у Галичині. 1772–1918 / І.-П. Химка // Ковчег. – Львів, 1993. – С. 82.
- Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати рідну хату? Пастирське послання Митрополита Андрея Шептицького до духовенства (3 декретів АЕп Собору 1942 р.) // Львівські Архієпальні Відомості. – Львів, 1942. – С. 1–19.
- Антинсон В.В. Сила мысли / В.В. Антинсон // Ментализм. – 1907. – № 3. – С. 61.
- Крип'якевич І.П. Історія України / І.П. Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 520 с.
- Ленчик В. Митрополит А. Шептицький – патріот і державний муж / В. Ленчик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://metropolitaszeptycki.pl/pl/artykuy/artykuy-w-jezyku-ukrainskim/c/..html>.
- Юрій М.Ф. Соціокультурний світ України: [монографія] / М.Ф. Юрій. – К.: Кондор, 2003. – 738 с.
- Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів / К. Левицький. – Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. – 736 с.
- Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918 р. / К. Левицький. – Львів, 1926. – С. 112.
- О. І. Хома. Апостольський Престіл й Україна, 1919–1922. – Рим, 1987. – С. 18.

Прокоп Н. М. Парламентаризм и избирательное право в теоретическом наследии митрополита А. Шептицкого

Аннотация. В статье проанализировано общественную, политическую и государственную деятельность митрополита А. Шептицкого и его взгляды на основные конституционно закрепленные демократические институты – парламент и избирательное право.

Ключевые слова: деятельность митрополита А. Шептицкого, парламентаризм, избирательное право, политические партии, национально-государственная субъектность.

Prokop N. Parliamentarism and electoral Law in theoretical heritage Metropolitan A. Sheptytskyi

Summary. The article under study analyses public, political and state activity of the Metropolitan A. Sheptytskyi and his views of the main constitutionally fixed democratic institutions – parliament and electoral law.

Key words: activity of the Metropolitan A. Sheptytskyi, parliamentarism, electoral law, political parties, national state subjectivity.